

Eksperimentalno proučevanje osnovnih osebnostnih značilnosti povratnikov*

Dr. Miloš Kobal

V letu 1962 smo sodelavci bivšega medicinsko-psihološkega centra državnega sekretariata za notranje zadeve SR Slovenije opravili raziskovalno delo, ki naj bi omogočilo temeljitejše razumevanje delinkventa, zlasti huje prizadetega in motenega povratnika.

S posebno raziskovalno tehniko smo preizkusili skupino nedelinkventov (miličnikov-povratnikov) in skupino delinkventov — večkratnih povratnikov deliktov zoper premoženje, da bi ob medsebojni primerjavi bolje razumeli njihovo bistvo.

Pri svojem delu smo izhajali iz prejšnjih raziskav in iz določenega teoretičnega koncepta, ki smo si ga že izoblikovali ob lastnih in nekaterih tujih pogledih na kriminaliteto.

Našim teoretičnim zahtevam je bil najblížji koncept, da je dejavnost znatnega števila delinkventov usmerjena k istim ciljem, ki spodbujajo tudi nedelinkvente. Dražljaji in zadovoljstve so pri delinkventih in nedelinkventih identični, le način ravnanja so med seboj različni. Takšno pojmovanje znatnega dela kriminalitete kot normalnega, v razvoju vsake družbe nujnega pojava, je ustrezalo tako praksi kot tudi orientaciji našega družbenega razvoja.

Isti koncept pa hkrati priznava, da je kriminaliteta v manjšem obsegu tudi abnormen pojav ali pa izraža vsaj hujšo osebnostno problematičnost posameznika. Duševni bolni, ki često store huda kazniva dejanja, so le na skrajni meji abnormalne ali vsaj osebnostno problematične kriminalitete.

Abnormalno vedenje pa nastaja v končni posledici zaradi ovir, na katere je organizem naletel, ali zaradi pritiskov, ki ovirajo njegovo aktivnost. Seveda ne more biti odločilna vsaka ovira, vsak pritisk. Pomembne bi bile le tiste, ki prekoračijo individualno toleranco za upiranje pritisku oziroma premagovanju ovire.

Našo pozornost smo torej usmerili na znatno število kaznivih dejanj, ki so smiselna, načrtna, ki prinašajo storilcu korist — skratak, ki so motivirana. Usmerili pa smo jo tudi k tistim storilcem, katerih kazniva dejanja nimajo teh značilnosti in so torej izraz frustracije.

* Pri izvedbi eksperimenta in njegovi razlagi so sodelovali še Stane Obranovič, Ivan Lazar, Teodor Košir, Vinko Skalar in Stane Saksida, stalni ali honorarni sodelavci bivšega medicinsko-psihološkega centra RSNZ LRS. Raziskavo je sofinanciral sklad Borisa Kidriča v Ljubljani.

Človek se delinkventnega delovanja uči skorajda po istih zakonitostih kot družbeno sprejemljivih navad in vedenja. Frustrirano vedenje pa predstavlja izkriviljanje in polom v procesu učenja.

Naši pogledi izvirajo torej iz teorije učenja, zlasti novejsih, ki sintetizirajo dosedanje pogleda, kot so storili to — po našem mnenju zadovoljivo — tvorci mediatorske hipoteze (Mowrer, Miller, Maier).¹

Na kriminološkem področju je temeljno spoznanje teorij učenja o dveh, med seboj različnih storilcih kaznivih dejanj sistematično uporabil N. Maier², vzporedno z njim pa zlasti Dollard³ s svojimi sodelavci. V podrobnostih pa je teorijo prilagodil kriminološkim zahtevam R. L. Jenkins⁴ s svojimi monografskimi prikazi.

Vendar si v kriminoloških sistemih zahodne Evrope in Severne Amerike delo omenjenih avtorjev ni pridobilo vidnejšega mesta ob zastopnikih psihoanalitičnih in socioloških smerih. Prvi poudarjajo determinističen vpliv podzavestnih silnic in delov osebnosti, drugi vidijo izvor kriminalitete predvsem v podkulturnih oblikah družbenega življenja, v diferencialnih asociacijah, kot je specifične oblike združevanja ljudi označil Sutherland⁵, ter v anomiji.

Po našem prepričanju pa prav temeljni pogledi iz teorij učenja morejo povezovati vse, kar je pozitivnega v analitičnih in socio-loških smereh. Ti pogledi govore predvsem o strukturi in o načinu vedenja, ki ga pa psihoanaliza in socioLOGIJA brez težav dopolnjujeta z njima lastno vsebino.

Analitične in socio-loške smeri pa se na-vadno izogibajo spremembam vedenja zaradi ovir in pritiskov. Posledice ovir za vedenje so sploh slabo proučene. Menimo pa, da so bistvenega pomena za ravnanje manjšega, toda v družbenem smislu najbolj motečega dela delinkventov.

¹ Prim. C. E. Osgood, Method and Theory in Experimental Psychology, str. 392 in sl.

² Maier N., R. F. Frustration, The Study of Behavior without a Goal.

³ Dollard J. in sodelavci, Frustration and Aggression.

⁴ R. L. Jenkins, Motivation and Frustration in Delinquency ter Adaptive and Maladaptive Delinquency.

R. L. Jenkins, and S. Glickman, Patterns of Personality Organisation among Delinquency.

⁵ Sutherland E. H. in sodelavci, Principles of Criminology.

Znano je, da je kriminaliteta sicer neprizeten, vendar obvladljiv pojav. Nekako četrtina delinkventov pa pomeni resen in nevaren element za družbeno sožitje. Naša intuja spoznanja so si podobna v tem, da je namreč večina med družbeno nevarnimi storilci kaznivih dejanj v svoji osnovi frustrirana.

Večina družbeno nevarnih delinkventov ponavlja kazniva dejanja. Povratništvu posvečajo povsod največjo pozornost, tudi v naši praksi se neprestano ustavljam ob njem. Zato smo se odločili za nadrobnejše proučevanje povratništva z možnostmi, ki nam jih daje teorem motiviranih in frustriranih storilcev kaznivih dejanj. Dobleni rezultati bi namreč lahko koristili številnim činiteljem, ki se ukvarjajo s problemom kriminalitete, verjetno pa bi obogatili tudi teoretična pričakovanja.

Že leta 1956 je Kobal⁶ nakazal teoretični koncept, na katerem temelji sedanje delo.

Leta 1957 pa je Saksida⁷ ob naših raziskavah delinkventne in nedelinkventne mladine v Sloveniji razgrnil spoznanje, da je moteče ponašanje mladoletnikov izraz motivacijskih in frustracijskih mehanizmov.

Pozneje raziskovanje odraslih storilcev kaznivih dejanj raznih kategorij (enkratnih storilcev, povratnikov, psihiatričnih primerov), zlasti pa še predhodno delo s frustracijskimi situacijami, je utrdilo teoretično in praktično vrednost teorema o motivacijskem in frustracijskem izvoru kaznivih dejanj.⁸

Pri tem osnovnem proučevanju se je torej pokazalo, da je velika večina kaznivih dejanj motiviranih, nekatera pa pomenijo posebno obliko motenega vedenja spričo ovir in pritiskov. Prav to proučevanje pa nas je opozorilo, da so zlasti storilci hujših kaznivih dejanj in velika večina povratnikov osebe z nizko toleranco za frustracijo. Zaradi uspešne izbire ukrepov in oblik boja proti tem izjemnim družbenim pojavom pa je bilo treba navedeno hipotezo znanstveno utrditi.

Pritiski in ovire so običajne v človekovem življenju. Naloga je bila torej: ali je mogoče ustrezno omejevati ali celo frustrirati človeka v posebni, eksperimentalno povzročeni situaciji. Po obsežni literaturi s tega področja lahko sklepamo, da vprašanje še ni zadovoljivo rešeno. Še manj pa je jasno, kako naj bi zanesljivo merili učinke takšnih pritiskov. Frustriranje živali ni težavno in je učinke

⁶ Kobal M., Za ali proti?, Kriminalistična služba št. 4, 1956.

⁷ Saksida S., O motivacijskih mehanizmih in frustracijskih stereotipi, Kriminalistična služba, št. 2, 1957.

⁸ Saksida S. in sodelavci, Eksperimentalne frustracije (rokopis).

pritiskov možno zadovoljivo odkrivati. Drugače pa je v tem pogledu z odraslo osebo, četudi je le-ta delinkvent.

Naša raziskava je bila eden redkih poizkusov, da bi pri odraslem merili neposredne učinke motivacije in pa ovir ter pritiskov.

Opredelitev problema

Eksperimentalno merjenje učinkov pohvale (v smislu motivacije) in graje (da bi dosegli celo frustracijo) smo izvedli pri dveh populacijah. Kot predstavnike nedelinkventne populacije smo obravnavali 76 miličnikov-pravnikov, o katerih smo zanesljivo vedeli, da še niso bili nikoli sodno kaznovani.

Delinkventne predstavnike — 126 po številu — pa smo izbrali iz obsojencev. Vsi so bili hkrati povratniki in izključno storilci kaznivih dejanj zoper premoženje.

Vse poskusne osebe smo razvrstili v skupine, ki smo jih poхvalili, in v skupine, ki smo jih grajali. Zanimalo nas je:

1. kakšne učinke kažeta eksperimentalno povzročeni motivacija in frustracija v kvantitativnem in kvalitativnem smislu na človekovo vedenje, kar smo skušali ugotoviti z neposredno primerjavo rezultatov poхvaljenih in grajanih oseb;

2. ali uporabljeni metoda ustreza obravnavanemu problemu. Z drugimi besedami: kako točno in globoko bo registrirala učinke eksperimentalno povzročene frustracije oziroma motivacije pri poskusnih osebah.

Uporabljene metode

1. Pola s križci

Že v predhodnih eksperimentih smo za frustracijo in motivacijo uporabili dve alternativni metodi. Prva je metoda nerešljivih labirintov. V predhodnih poizkusih smo pri enem izmed eksperimentalnih vzorcev uporabili za frustracijo prav te labirinte. Ugotovili pa smo, da se učinki eksperimentalno povzročenih pritiskov z labirinti razlikujejo od tistih, ki smo jih povzročili z drugo metodo, namreč s polo križcev, ki jih brez pripomočkov ni mogoče preštet. Labirinti namreč ostajajo pod pragom frustracijske tolerance. Eksperimenti s križci pa kažejo večje frustrativne učinke. Ti učinki se izražajo predvsem v večji razpršenosti rezultatov. Poleg tega pa so nam tudi v intervjujih po končanem eksperimentu poskusne osebe izjavile, da je bilo štetje križcev v preizkusu najtežja naloga. Skupina, ki je bila frustrirana z nerešljivimi labirinti, ni navajala težav pri reševanju labirintov.

Iz teh razlogov smo se tudi pri sedanjem eksperimentu odločili za tehniko preštevanja križev: Pola vsebuje 240 razmetanih križev, ki jih brez ustreznih pripomočkov (ravnilo, prečrtavanje) ni mogoče prešteti.

2. Ocenjevalne lestvice za merjenje učinkov motivacije in frustracije

Uporabili smo metodo, pri kateri smo osekam vsebino določenega besednega dražljaja dirigirali z vnaprej postavljenimi bipolarnimi lestvicami. Za takšno metodo smo se odločili, ker s prejšnjim načinom nismo mogli objektivno meriti kvalitete odgovorov.

Metoda, ki smo jo uporabljali za merjenje, sloni na izsledkih Osgooda in njegovih sodelavcev, vendar smo jo prilagodili specifičnemu problemu naše raziskave.

C. E. Osgood je uporabil lestvice kot osnovo za metodo semantičnega diferenciala. Z namenom, da bi učinkoviteje meril mnenja, je vstavil skalo med pomensko nasprotuoča si pridevnika. S tem je nakazal poskusni osebi smer in intenzivnost sodb. Smer nakazujeta pridevnika na obeh koncih lestvice, intenzivnost sodbe pa je razdalja od izhodiščne točke do določene vrednosti ocene.

Semantični diferencial vključuje v osnovi dirigirane asociacije, posebne postopke merjenja in specifične načine vrednotenja.

Primer: Poskusni osebi predložimo pojem, ki ga je treba opredeliti. Pod pojmom so navedene lestvice z bipolarnimi pridevnički. Naloga poskusne osebe je, da pojem na lestvicah oceni. Avtor razvija iz svoje metode tako imenovani semantični prostor. Ta prostor je mnogodimenzionalen. Pri tem vsaka semantična lestvica predstavlja ravno črto delovanja, ki gre skozi ta prostor. Definicija semantičnega prostora kot celote je odvisna od značilnosti in obsega lestvic, na kar vpliva hkrati tudi razpored uporabljenih lestvic. Subjekt z ocenami lokalizira pojmem, ki od tedaj dalje predstavlja točko v semantičnem prostoru.

Rezultati faktorskih analiz kažejo, da je semantični prostor:

- mnogodimenzionalen;
- vsi faktorji niso enako pomembni pri opredelitvi pojma; pri ocenjevanju vplivajo nekateri faktorji kot prevladujoči;
- ti prevladujoči faktorji pa ne izključujejo drugih dimenzij.

Osgood navaja, da ima semantični diferencial vsaj tolikšno veljavnost kot vsaka druga psihološka tehnika. Meni pa, da je tehnika bolj občutljiva za verbalno spretne osebe. Težave so pri manj spretnih, ker jim je teže razlagati pomen lestvic oziroma uporabljenih pridevnikov.

Semantični diferencial predstavlja le splošno pot do določenih tipov informacij; je torej tehnika, ki jo moramo vedno prilagoditi problematiki konkretnne raziskave. Pri prilagoditvi pa je zlasti pomembna izbira pojmov in skal.

Naše besedne dražljaje (evokate) in ocenjevalne lestvice smo oprli na izsledke Osgooda in njegovih sodelavcev. Hkrati smo pregledali tudi izsledke drugih avtorjev o ocenjevalnih lestvicah, vendar smo metodo samo prilagodili našemu problemu.

Metoda je torej sestavljena iz številnih ocenjevalnih lestvic bipolarnih vrednosti, ki se v našem primeru razteza od — 3 preko 0 do + 3. V kvalitativnem pogledu predstavljajo bipolarne vrednosti lestvic kontrarno nasprotne pridevničke. Lestvice imajo v sredini neutralen položaj (0). Vrednosti + ustrezajo ustreznim intenzitetam pozitivne lastnosti, vrednosti — pa ustreznim intenzitetam kontrarne negativne lastnosti.

Za primer:

star / + 3 / + 2 / + 1 / 0 / — 1 / — 2 / — 3 / mlad

pravičen ali

/ + 3 / + 2 / + 1 / 0 / — 1 / — 2 / — 3 / krivičen

Potek eksperimenta v skupini, ki smo jo grajali

Spremenljivi faktor v tej skupini naj bi bila eksperimentalno povzročena frustracija poskusne osebe. Eksperimentator je začel poskus s tem, da je dal poskusni osebi naslednja navodila:

»V našem preizkusu bi radi vedeli vaše mnenje o nekaterih besedah, ki vam jih bomo predložili. Povem vam npr. besedo gora: gora je lahko velika ali majhna, lahko pa je tudi srednja. Seveda ne mislimo tu kakšne določene gore. Povedali boste le svojo sodbo o predloženi besedi. Prav tako vam bomo predložili besedo junak. Junak je lahko dober ali slab. Vendar pa je lahko junak bolj ali manj dober, pa tudi bolj ali manj slab. Vašo sodbo o tem, ali je junak dober ali slab, lahko označimo s številkami.« (Predložiti poskusno skalo.)

Demonstrirati.

»Na eni strani črte je navedena negativna lastnost, na drugi strani pa nasprotna, pozitivna lastnost. Če mislite, da je junak zelo dober, mu boste dali oceno + 3; če mislite, da je zelo slab, pa oceno — 3. Če mislite, da je samo precej dober, mu boste dali oceno + 2; če mislite, da je junak komaj še dober, mu boste dali oceno + 1 (komaj še slab — 1).

Ocenjevali boste tako, da boste nad že napisano oceno označili križec. Če se ne boste mogli odločiti za nobeno od skrajnosti, boste križec postavili nad oceno 0 (nič). Besedo ocenjujte s premislekom, vendar hitro, kolikor le morete.«

Ko smo prebrali navodilo, smo začeli ocenjevanje preizkusnih besed. Trening je trajal toliko časa, da je poskusna oseba razumela, kaj zahtevamo od nje, in da je na besedni dražljaj tudi čim hitreje reagirala.

Nato smo predložili poskusni osebi polos s križci in ji dali naslednje navodilo: »Sedaj bova poskusila nekaj drugega. Na tem listu je precejšnje število križev. Ugotoviti morate natančno, koliko jih je. Preštejte jih!«

Čas, ki ga je poskusna oseba porabila za štetje, ni bil omejen, vendar smo ga registrirali in zabeležili. Po končanem štetju nam je oseba povedala rezultat štetja, ki ga je eksperimentator prav tako zabeležil. Poskusno osebo pa je grajal z besedami: »Križev niste prav prešteli. Vidim, da vam dela štetje težave. Že pri najlažji nalogi ste odpovedali. Šteli boste križce še enkrat. Potrudite se, da boste dosegli pravilen rezultat.«

Druga predložitev je potekala prav tako kot prva, le da smo še stopnjevali svojo kritiko in negovanje na račun poskusne osebe: »Le kaj je z vami? Tako preprosta naloga, pa je niste mogli rešiti. Pričakoval sem, da boste vsaj pri drugem štetju dosegli pravilen rezultat. Res se mi čudno zdi, da niste uspeli. Zdaj pa je že skrajni čas, da bi se zbrali in prav prešteli. Dajem vam še zadnjo priložnost, da se popravite.«

Tretja predložitev je potekala enako kot prejšnja: beležili smo čas, v katerem je poskusna oseba preštela križce. Pri vseh treh predložitvah smo poskusni osebi predlagali enak formular (ne isti), le da smo obrnili lego pole s križci. Ko smo zabeležili čas štetja tretje predložitve, smo svoje nezadovoljstvo še stopnjevali: »Spet niste prav prešteli. S tem ste pokazali, da niste sposobni rešiti niti najpreprostejših nalog. Saj vam čisto preprosto preštevanje dela resne težave. To je pa res popoln polom.«

Ko smo opravili vse tri predložitve, smo takoj prešli na sam eksperiment. Poskusni osebi smo povedali tole: »Pred seboj imate besedo oče. Ocenjujte tako, kot ste prej pri vaji. Besede ocenjujte s premislekom, vendar hitro, kolikor le morete. Začnite!« Eksperimentator je zapisal čas, ki ga je poskusna oseba porabila za ocenjevanje vsake strani. Ko je oseba ocenila vse lestvice, je prišel na vrsto relaksacijski del. Le-ta je imel osnovni namen, da sprosti napetosti, ki so nastale ob graji, in da osebo kar najbolj relaksira. Sestavljen je bil iz dveh razdelkov: iz reševanja

rešljivih labirintov z oznakami A6 in A7 ter iz intervjuja.

1. Labirinti pomenijo intelektualno nalogu neverbalnega tipa, zanesljivo pa merijo prostorninsko predstavljivost in inteligentnostne funkcije v zvezi s psihomotoriko. S tem, da smo postavili labirinte v relaksacijski del, smo zasledovali dva momenta:

a) žeeli smo, da poskusna oseba, ki je bila grajana, doseže pri eni od nalog viden uspeh, kar nedvomno učinkuje na osebo relaksacijsko;

b) po drugi strani pa smo hoteli ugotavljati vplive graje in morebitne frustracije na tiste intelektualne in psihomotorne sposobnosti, ki jih zahteva reševanje labirintov.

2. Intervju je bil na pol dirigiran. Vseboval je:

a) mnenje poskusne osebe:

α) o težavnosti nalog,

β) zakaj so bile naloge težke;

b) poskusno osebo smo spraševali o počutju med samim preizkusom;

c) zanimalo so nas morebitne splošne pripombe poskusne osebe;

č) obrazložitev namena, ki smo ga zasledovali s preizkusom, je obsegala dvoje: najprej smo poskusni osebi iz grajane skupine pojasnili, da je križce zaradi njihove nerodne razporeditve resnično nemogoče prešteti. Zato je njen neuspeh nekaj povsem razumljivega. Nato pa smo ji še povedali, da je bil namen našega preizkusa v tem, da bi ugotovili, kakšne sodbe imajo ljudje o posameznih besedah.

Kolikor smo še opazili kakršnekoli manifestne znake napetosti, smo nadaljevali razgovor, da bi poskusno osebo do kraja sprostili.

Potek dela v pohvaljeni skupini

Potek dela v tej skupini je bil enak onemu v grajani skupini, odpadla je le frustracija. Namesto nje smo uvedli motivacijo.

Eksperimentator je najprej prebral navodilo (kot je to opisano že zgoraj). Ko je poskusna oseba križce preštela, je eksperimentator zapisal čas štetja in pohvalil osebo: »Prav! Pravilno ste prešteli, to se pa res malokomu posreči. Nalogo ste rešili tako dobro, da vas moram pohvaliti. Dal vam bom drugo nalogu. Zopet morate prešteti križce.« Eksperimentator je zabeležil čas štetja in število križev, ki jih je poskusna oseba naštela. Potem je vodja preizkusa drugič predložil osebi enak, toda obrnjen formular s križci in ponovno terjal od nje, naj križce prešteje. Eksperimentator je zabeležil čas štetja in število križev ter ponovno pohvalil poskusno osebo: »Odlično! Ta naloga je bila veliko

težja od prejšnje, a kljub temu ste jo odlično rešili. Tako odlične rezultate malokdo doseže. Čestitam vam, izredno dobro ste opravili to težko nalogu!«

Zatem smo prešli k ocenjevanju lestvic. Po končanem ocenjevanju smo ne glede na to, da je bila kontrolna skupina motivirana, izvedli tudi relaksacijski del z labirinti in intervjujem, ki je bil enak kot pri skupini, ki smo jo grajali.

Izbira vzorca nedelinkventne populacije

Eksperiment smo izvedli na šoli za miličnike pripravnike v maju 1961. Ta skupina ni predstavljala osnovne populacije, iz katere izhaja, ampak je bila pozitivno selekcionirana po psiholoških in medicinskih kriterijih, po narodnosti (vsi so bili Slovenci) in po tem, da so vsi odslužili vojaški rok. Izobrazbeno se se miličniki pripravniki razpršili od treh razredov osnovne šole do štirih razredov nižje gimnazije oziroma do dovršene obrtne šole. Razpon v starosti je bil od 23 do 39 let.

Vseh poskusnih oseb je bilo 38.

Sestavili smo dve osnovni skupini:

I. skupina — grajani (frustrirani), šifra F

II. skupina — pohvaljeni (motivirani), šifra M.

Način izbire poskusnih oseb je bil naključen. Izhodišče za izbiro je bil seznam pripravnikov po abecednem redu v posameznih oddelkih. Vsaka druga oseba na tem seznamu je bila grajana oziroma pohvaljena. Razpored po abecedi ni predstavljal nobenega sistematičnega kriterija, ki bi lahko vplival na naključnost izbire. Število osnovnih primerjalnih skupin je znašalo po 19. Pri vseh kvantitativnih in kvalitativnih obdelavah rezultatov smo zato morali upoštevati formule za male vzorce.

Kvantitativni rezultati pri vzorcu nedelinkventne populacije

Pri razlagi se bomo omejili le na tiste podatke, ki so pomembni za razumevanje razlik v primerjavi z delinkventi, kakor tudi za razumevanje eksperimentalnih učinkov pohvale (motivacije) in graje (frustracije).

Pri nedelinkventih se po drugi predložiti štetja kričev spremeni čas reagiranja v pohvaljeni in grajani skupini: graja bolj grupira tiste poskusne osebe, ki razmeroma počasneje reagirajo.

Aritmetične sredine časov za odgovor na besedni dražljaj v testnem formularju so pri grajani skupini stalno večje od aritmetičnih sredin motiviranih.

Razlogi za ta pojav so lahko trije:

a) graja povzroči počasnejše reagiranje poskusnih oseb;

b) pohvala pospeši reagiranje poskusnih oseb;

c) možno je součinkovanje obeh faktorjev.

Vendar je od 55 aritmetičnih sredin pomembnih samo devet razlik med aritmetičnimi sredinami. Le-te so skoraj vse na meji pomembnosti (pri 5 % riziku in 18 prostostnih stopnjah). Če bi hoteli ugotoviti, ali so te mejne razlike resnično pomembne ali ne, bi morali zvišati število motivirane (pohvaljene) in frustrirane (grajane) skupine.

Nadaljnji pomemben kvantitativni moment so razpršitve v frekvenčni distribuciji. V razpršitvah je pomembnih 44 od skupno 55 besednih dražljajev. To dokazuje, da graja bolje diferencira poskusne osebe glede na čas, ki ga porabijo za odgovore.

Razlika med pohvaljeno in grajano skupino je glede na razpršitve statistično silno značilna. Če omenimo zgolj sumarni čas, ki so ga pohvaljene osebe porabile za odgovor na vse skale testnega formularja, ugotovimo pri tem, da je $\bar{x} = 29,715$ minut, $\sigma = \pm 6,464$. V grajani skupini je $\bar{x} = 36,047$ minut, $\sigma = \pm 28,211$. Diferenca med obema standardnima deviacijama je statistično značilna t 0,5 (36) = 4,614.

Odločajoči vpliv graje oziroma pohvale za reagiranje oseb na besedne dražljaje v testnem formularju smo dodatno preverili z validacijskim eksperimentom.

Testni formular smo predložili čez 14 dni isti skupini poskusnih oseb in to brez predhodne pohvale ali graje. Pri tem med skupinami ni bilo nobenih kvantitativno značilnih razlik. Torej moramo poprej ugotovljene razlike pripisovati predhodni pohvali ali graji.

Kvalitativni rezultati pri vzorcu nedelinkventne populacije

Kvalitativna analiza je obsegala primerjavo posameznih ocenjevalnih lestvic med skupino pohvaljenih in skupino grajanih. Primerjavo smo izvedli na podlagi Hi-kvadrata. Med obema skupinama je pomembnih 21 Hi-kvadratov.

Preseneča nas dejstvo, da je pomembnih razmeroma malo Hi-kvadratov. Od skupnega števila 430 lestvic je pomembnih le 21 lestvic ali 4,65 %. Stalno podaljševanje povprečnih časov, kot smo ga ugotovili pri grajanih osebah, verjetno omogoča integrirano reakcijo grajane osebe, ki se vsebinsko ne razlikuje od reakcije motivirane osebe.

Zaključki

1. V frustrirani skupini opazimo dosledno daljše povprečne čase ocenjevanja lestvic, kot pa pri motivirani skupini.

2. Razprtitev so večje pri frustriranih, kot pa pri motiviranih osebah.

Iz navedenih kvantitativnih primerjav je mogoče sklepati:

a) da osebe, izpostavljene eksperimentalno povzročeni frustraciji, ocenjujejo lestvice dalj časa, kot pa motivirane osebe;

b) graja (z namenom frustracije) bolje diferencira poskusne osebe glede na razprtitev v primerjavi z razprtivami motivirane skupine;

c) graja ne vpliva toliko na povprečni porabljeni čas skupine, pač pa znatno bolje diferencira celotno skupino.

3. Stopnje sumarnih časov posameznih besednih dražljajev zavzemajo enaka mesta pri frustriranih in motiviranih.

4. Asimetričnost krivulj kaže, da so distribucije frustrirane skupine v večini primerov pomaknjene v desno glede na obliko krivulje pri motivirani skupini.

5. Kvalitativna analiza kaže znatno manj izražene razlike med frustrirano in motivirano skupino.

6. Med kvantitativnimi in kvalitativnimi rezultati ne moremo določiti zvez.

Izbira vzorca delinkventne populacije

Za predstavnike delinkventne populacije smo ocenili tiste obsojence, ki iz navade vrše kazniva dejanja. Fenomenološko jih uvrščamo med težko poboljšljive povratnike, po dinamičnih vidikih pa med osebnostno hujte motene stvorilce, bodisi dezintegrirane, bodisi že reintegrirane.

Vendar smo v tej kategoriji obsojencev izbrali za naš eksperiment le tiste, ki v svojem ravnanju niso bili preočitno dezintegrirani. Takšni so zlasti večkratni storilci premoženskih deliktov, saj ti s svojimi kaznivimi dejanji zasledujejo to ali ono korist in ne zgolj sprostitev notranje napetosti.

Za predstavnike delinkventne populacije, ki smo jo proučevali, smo šteli osebe moškega spola:

1. ki so storile kaznivo dejanje s področja premoženskih deliktov; obsojene so bile po enem izmed naslednjih členov kazenskega zakonika: 249, 250, 251, 252, 253, 259;

2. ki so bile vsaj dvakrat ali večkrat obsojene od sodišča po kateremkoli zgoraj navedenih členov;

3. ki v času eksperimenta niso bile v dodatni preiskavi, marveč so kazen že prestajale v enem izmed kazenskih poboljševalnih do-

mov ali v okrajnih zaporih v LRS v mesecu aprilu 1962; kaznovane so bile najmanj za dobo enega leta in največ za dobo osmih let;

4. ki so bile po narodnosti Slovenci;

5. ki so bile v starostnem razponu od 21 do 35 let.

Po evidenci državnega sekretariata za notranje zadeve je ustrezalo navedenim kriterijem 175 oseb, ki so bile v času eksperimenta v kazenskih zavodih ali v okrajnih zaporih v LR Sloveniji.

Način izbire parov v vzorcu delinkventne populacije

Zapletenost pojavov, ki jih proučujemo, je tako obsežna, da smo zaradi tega skušali zajeti večje število oseb iz omenjene populacije. Vzporedno s tem se namreč povečuje zanesljivost meritev. Raziskovanje delinkventov smo zasnovali na pari primerjava. Pare smo izenačili po naslednjih kriterijih:

1. Starost. Kot differenco smo upoštevali ± 6 mesecev do 40. leta starosti, pri večjih starostih pa tudi večjo, nikakor pa ne večjo od treh let.

2. Število povratnikov. Pri tem smo upoštevali povratek v smislu kazenskega zakonika. Dopustna differenca je bila $\pm$ en povratak.

3. Upoštevali smo iste člene pri kaznivih dejanjih.

4. Izenačili smo jih po izobrazbi, pri čemer smo se opirali na naslednjo razdelitev: nižja osemletka, dokončana osemletka, nedokončana srednja šola, dokončana srednja šola, nedokončana višja šola.

Predstavnika istega para pa nista bila vselej v istem kazenskem poboljševalnem domu. Po navedenih kriterijih smo izbrali 63 parov ali skupaj 126 poskusnih oseb (ali 70 % populacije).

Poskusne osebe smo testirali v:

— kazenskem poboljševalnem domu Dob,

— kazenskem poboljševalnem domu Maribor,

— okrajnem zaporu Celje,

— okrajnem zaporu Maribor.

Sodelovanje je pred eksperimentom ali med njim odpovedalo 15 obsojencev, ki smo jih nameravali pohvaliti oziroma smo jih že pohvalili, in 10 obsojencev, ki smo jih nameravali grajati oziroma smo jih že grajali.

Kvantitativni rezultati pri vzorcu delinkventne populacije

Statistična primerjava časovnih razlik med pari frustriranih in motiviranih delinkventov.

V interpretaciji dobljenih rezultatov pri delinkventni populaciji bomo uporabljali podobna načela, kot smo jih utrdili v razlagi rezultatov pri nedelinkventni populaciji. Razlika je samo v tem, da smo pri nedelinkventni populaciji primerjali med seboj posamezne parametre oziroma iskali med njimi razlike; pri delinkventni populaciji pa smo primerjali frustrirano skupino in motivirano skupino po načelu parne primerjave.

Primerjava prvega štetja križcev med pari iz skupine frustriranih (FD) in iz skupine motiviranih (MD) nam pokaže statistično ne-pomembno razliko ($t = 0,16$).

Pri drugi predložitvi križcev nam primerjava med pari skupine FD in MD tudi ne pokaže statistično pomembne razlike ($t = 0,48$).

Primerjava parnih razlik vseh evokatov kaže statistično nepomembne vrednosti, ki pretežno variirajo od $+0,90$ do $-0,90$. Izjemo pomeni le druga stran evokata »PRIJATELJ«, pri kateri je razlika pomembna ($t = 3,17$) na ravni 0,01. Domnevamo, da je done ne same razlike v celotnem eksperimentu prišlo povsem po naključju.

Parne razlike vsote (Σ) evokatov ravno tako ni pomembna ($t = 0,71$).

Kvalitativne razlike pri vzorecu nedelinkventne populacije

Če upoštevamo pomembnost razlik na ravni 0,01 (razlike smo tudi tu preverjali s Hi-kvadrat testom), ne najdemo statistično pomembnih razlik med skupino delinkventov, ki smo jo pohvalili (motivirali), in ono, ki smo jo grajali. Pač pa je med obema skupinama pomembnih 11 Hi-kvadratov na ravni 0,05.

Kvantitativne razlike med delinkventno in nedelinkventno populacijo

Statistično primerjavo delinkventne (D) in nedelinkventne (N) populacije smo napravili z neparametrično metodo⁹, in sicer zato, ker sta bili obe skupini številčno različni in ker so distribucije odstopale od normalne krvulje.

Primerjava prvega štetja križcev med delinkventno in nedelinkventno populacijo nam pokaže statistično nepomembno razliko $z = 0,117$.

Primerjava drugega štetja križcev nam tudi ne da pomembne razlike $z = 0,294$.

Pri primerjavi evokatov med delinkventno in nedelinkventno populacijo smo

dobili statistično pomembne razlike pri šestih evokatih. Močno stopa v ospredje evokat »PROSTITUTKA«, pri katerem so statistično pomembne razlike na vseh treh straneh testnega formularja s tem evokatom.

Druga stran »PROSTITUTKA« 2 ($z = 2,587$) in vsota $z = 2,702$ je statistično pomembna celo na ravni 0,01. Pri ostalih dveh straneh je razlika statistično pomembna na ravni 0,05 (1. stran $z = 2,361$, 3. stran $z = 2,326$).

Kvalitativna statistična primerjava nedelinkventne in delinkventne populacije

Kvalitativno statistično primerjavo nedelinkventne in delinkventne populacije smo napravili s Hi-kvadrat testom, in sicer s formulo za $2 \times r$ tabele.

Najprej smo izračunali Hi-kvadrat iz vseh možnih kombinacij med nedelinkventno in delinkventno populacijo, in sicer: FN (frustrirani nedelinkventi) in FD (frustrirani delinkventi), FN (frustrirani nedelinkventi) in MD (motivirani delinkventi), MN (motivirani nedelinkventi) in FD (frustrirani delinkventi), MN (motivirani nedelinkventi) in MD (motivirani delinkventi).

Pri tem smo dobili 53 statistično pomembnih Hi-kvadratov. Od tega je 42 statistično pomembnih Hi-kvadratov besednih dražljajev — oseb in 11 statistično pomembnih Hi-kvadratov besednih dražljajev — pojmov. Pomembnost Hi-kvadrata je na ravni 0,05, 0,01 in 0,001.

Statistično pomembni Hi-kvadrati med posameznimi skupinami pa se distribuirajo takole:

Frustrirani nedelinkventi: frustrirani delinkventi.

16 statistično pomembnih Hi-kvadratov besednih dražljajev — oseb (oče, sestra itd.).

3 statistično pomembni Hi-kvadrati besednih dražljajev — pojmov (sreča, pretep).

Frustrirani nedelinkventi : motivirani delinkventi.

4 statistično pomembni Hi-kvadrati besednih dražljajev — oseb.

3 statistično pomembni Hi-kvadrati besednih dražljajev — pojmov.

Motivirani nedelinkventi : frustrirani delinkventi.

15 statistično pomembnih Hi-kvadratov besednih dražljajev — oseb.

1 statistično pomembni Hi-kvadrat besednih dražljajev — pojmov.

Motivirani nedelinkventi : motivirani delinkventi.

7 statistično pomembnih Hi-kvadratov besednih dražljajev — oseb.

⁹ Sidney Siegel »The Mann Whitney U test« v Nonparametric statistics.

4 statistično pomembni Hi-kvadrati besednih dražljajev — pojmov.

Statistično pomembni Hi-kvadrati pa se porazdelijo na posamezne evokate takole:

Evokati — oseb	Število pomembnih Hi-kvadratov na besedne dražljaje
oče	1
sestra	2
prijatelj	4
učiteljica	4
sovražnik	5
komandant	2
mati	3
miličnik	3
prijateljica	2
vlomilec	10
prostitutka	6
	42

Evokati — pojmov	Število pomembnih Hi-kvadratov na besedne dražljaje
sreča	1
pretep	4
dobrota	2
pravica	3
vztrajnost	1
	11

Iz zgornjega pregleda vidimo, da je odpadlo na evokat »vlomilec« največje število statistično pomembnih razlik Hi-kvadratov, to je 10.

Verjetno bi dobili še večje število statistično pomembnih Hi-kvadratov, če bi bilo število frustrirane in motivirane nedelinkventne populacije večje.

Nadalje smo izračunali Hi-kvadrat med posameznimi evokati celotne nedelinkventne in delinkventne populacije. Ker se je s tem število pri obeh populacijah povečalo, smo dobili večje število statistično pomembnih Hi-kvadratov.

Dobili smo skupaj 181 statistično pomembnih Hi-kvadratov. Od tega je 144 statistično pomembnih Hi-kvadratov besednih dražljajev — oseb in 37 statistično pomembnih Hi-kvadratov besednih dražljajev — pojmov. Pomembnost Hi-kvadrata je na ravni 0,05, 0,01 in 0,001.

Pri primerjavi obeh populacij v celoti so dobili evokati »prijatelj« — »miličnik« — »vlomilec« — »prostitutka« največje število statistično pomembnih Hi-kvadratov.

Zaključki raziskave pohvaljenih in grajanih nedelinkventov in delinkventov

1. Kvantitativni rezultati med skupinama delinkventov ne kažejo (razen v enem pri-

meru, ki je verjetno naključen) statistično pomembnih razlik. Obsojenci reagirajo na evokate in druge testne predloge enako. Nanje ne vpliva pohvala ali graja v začetku eksperimenta, kot smo to ugotovili za nedelinkvente.

2. Kvalitativne razlike med FD in MD so vsekakor maloštevilne in jih najdemo samo v 11 primerih ter so le na ravni 0,05.

3. Med kvantitativnimi in kvalitativnimi rezultati sicer nismo našli neposrednih zvez, pač pa so obojni konsistentni, kar zadeva podobnost v reagiranju obsojencev. To ni odvisno od začetnega spodbujanja ali graje.

4. Kvalitativne razlike med nedelinkventno in delinkventno populacijo so značilne v 52 primerih, in to na ravni 0,05, 0,01 ter celo 0,001 pri kombinirani primerjavi grajane in pohvaljene nedelinkventne skupine z grajanimi in pohvaljenimi osebami delinkventne skupine.

Še večje število statistično pomembnih razlik (181) pa dobimo, ko primerjamo celotno nedelinkventno populacijo s celotno delinkventno populacijo. Tudi tu so razlike statistično pomembne na ravni 0,05, 0,01 in 0,001.

Kriminološka vrednost naših ugotovitev

Eksperimentalno gradivo N. Maierja¹⁰ in njegovih ožjih sodelavcev Glaserja ter Kleej¹¹, pa še podobne študije Patricka¹², Marquartove¹³ in P. D. Scotta¹⁴ — da navedemo le najznačilnejša imena iz anglo-ameriške literature — govore o spremenjenem vedenju bodisi živali bodisi človeka, ki se znajde pred nepremostljivimi ovirami. Mnogokrat so takšne ovire zunanje, mnogokrat notranje, povezane s samo osebnostjo. Kombinacija zunanjih in notranjih ovir pa je prej pravilo kot izjema. Že uvodoma smo poučarili nerešljivost oziroma nepremostljivost ovir in le v dopolnitiv navajamo zaključke Maierja ter njegovih sodelavcev:

¹⁰ Maier N. R. F., Frustration. The Study of Behavior Without a Goal.

¹¹ Maier N. R. F., Glaser N. M., Klee J. B., Studies of Abnormal Behavior in the Rat III. The Development of Behavior Fixation through Frustration. J. Exp. Psychol. 1940.

¹² Patrick J. B., Studies in Rational Behavior and Emotional Excitement I. Rational Behavior in Human Subjects. J. Comp. Psychol., 1934.

II. The Effect of Emotional Excitement on Rational Behavior in Human Subjects. J. Comp. Psychol., 1934.

¹³ Marquart D. I., The Pattern of Punishment and its Relation to Abnormal Fixation in Adult Human Subjects. J. Gen. Psychol., 1948.

¹⁴ Scott P. D., The Treatment of Psychopaths. Brit. Med. Journal, 1960.

»Dovoljujemo si omejiti terminus ‚frustracija‘ na tista stanja, kjer zaradi neprestanega neuspeha običajni način učenja preneha delovati in kjer se uveljavljajo drugi prilagoditveni mehanizmi. V tem smislu postane abnormno vedenje kvalitativno povsem različno od normalnega.«¹⁵

Z nemajhnim presenečenjem smo ob osebnih srečanjih z ameriškimi in angleškimi strokovnjaki spoznavali, da ob pojmovanju frustracije govorimo različen jezik. Medtem ko je za nas frustracija pomenila natančno opredeljen strokovni izraz, so jo mnogi zahodni strokovnjaki uporabljali kot besedo iz pogovornega jezika in z njem označevali stanje in pritiske, stopnjujoče se od nepomembnih neugodnosti do popolnih zlomov osebnosti. Vendar smo s tistimi, ki priznavajo kaznivo dejanje kot izraz medsebojnega vplivanja med osebnostjo in okoljem, kaj hitro prišli v skupen tir.¹⁶ Spoznanja N. Maierja in drugih, dopolnjena z našimi proučevanji o frustraciji kot nepremostljivi oviri, so sprejemali z laskoto, često z navdušenjem. Povedati je treba, da so ostala mnoga eksperimentalna spoznanja o frustraciji, čeprav so nastala v anglo-ameriški psihološki kulturi, last ozke plasti raziskovalcev, večkrat izolirana od drugih, celo podobnih prizadovanj.

Raziskave smo opravili na skupini povratnikov deliktov zoper premoženje (ki je, kot smo že omenili, visoko reprezentativna). Zato bomo v nadalnjem govorili le o tej vrsti delinkventov, priznavajoč pomembne razlike med njimi in mnogimi enkratnimi storilci kaznivih dejanj, kot tudi drugimi vrstami povratnikov.

Kombinacije povratka in premoženskega delikta nas vselej opozorijo na možnost, da ti delinkventi hkrati z zadovoljevanjem nekaterih potreb sproščajo svoje napetosti. V etiologiji njihovega vedenja bi našli eno ali več frustracij, ki so deloma ali v nekem razdobju popolnoma dezintegrirale osebnost. Ti delinkventi so se sicer reintegrirali, da jih je mogoče v fenomenološkem pomenu šteti za normalne. Če pa je naša hipoteza ustrezna, pričakujemo v njihovi osebnosti ostanke dezintegracije¹⁷ oziroma neke tipične posebnosti osebnostnih lastnosti, ki jih vselej pričakujemo po frustracijski.

¹⁵ Maier N. R. F., Glaser N. M., Klee J. B., navedeni članek, str. 542.

¹⁶ Kobal M., A Theory of Crime, rokopis, Institute of Psychiatry, London 1963; gradivo je rabilo za predavanja na omenjenem institutu in v Home Office Research Unit.

¹⁷ Nekateri proučevalci frustracije kažejo sicer odpor do términa »dezintegracija« (primerjaj nav. članek Marquartove, str. 123), nam pa se zdi términ jasen in uporabljiv za vse opisane posledice frustracije.

V raziskavah, ki smo jih opravili pred to študijo, smo v podobni skupini 82 povratnikov s premoženskimi deliki¹⁸ našli tipične anamnestične podatke o bolj ali manj popolni dezintegraciji osebnosti. Ti pojavi so se sicer raztezali od zgodnejših let do aktualnega zapora, vendar so bile navedbe tako tipične in naš postopek tako kritičen, da o rezultatih ni mogoče dvomiti. Takšni dezintegracijski dogodki pokrivajo vzorec skoraj standotno. V mnogih primerih so poskusne osebe navajale tudi po več dezintegracijskih dogodkov v svoji življenjski zgodovini. Vsaj za polovico poskusnih oseb obstoji medicinska in celo psihiatrična dokumentacija, ki govori o dezintegraciji, 17 poskusnih oseb pa je v času proučevanja doživel veliko »besnilo v zaporu« (Zuchthausknall — nemško, sriv — rusko) — »najučinkovitejšo« manifestacijo dezintegracijskega vedenja.

Takšna opazovanja, dopolnjena s kliničnimi izkušnjami, so opravičevala hipotezo, da je verjetno velika večina povratnikov bazično frustriranih. Ta hipoteza bi bila lahko brez nadaljnje proučevanja sprejemljiva pri tistih povratnikih, ki jih spričo njihove osebnostne motenosti štejemo za klinične primere. Toda pri nekaterih povratnikih, zlasti pri tistih s premoženskimi deliki, ki so fenomenološko »normalni« in jih laično raje očenjujemo po moralnih vidikih, bi bilo treba takšno hipotezo temeljiteje podpreti.

Številna dodatna klinična in psihološka spoznanja so nam dovoljevala, da smo v nekaj potezah opisali reintegriranega delinkventa (pretežno povratnika) takole:

Osebnostne značilnosti¹⁹

A. V življenjski zgodovini dezintegracijski dogodek ali več takšnih dogodkov. Obstojе različne možnosti za oblikovanje delinkventnega vedenja, npr. v osnovi motiviran delinkvent postane frustriran med preiskovalnim postopkom ali v zaporu. Dalje npr. bazično frustrirana osebnost, a reintegrirana še pred odkritjem kaznivega dejanja. Kaznivo dejanje je lahko zgolj izraz »uspešne« reintegracije.

- B. Pretežno ekstravertiran.
- C. Čustveno neadekvaten, pretežno agresiven.

D. Sposoben močnih emocij, zlasti če je prizadeta njegova oseba.

¹⁸ Kobal M., Sodobni pogledi na povratništvo, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1960.

¹⁹ Kobal M., Psihološki kriteriji za klasifikacijo delinkventov, Skripta 1962.

Kobal M., A Theory of Crime, London 1963, st. 9.

E. Telesno pripada močnejšemu tipu, ali pa je vsaj njegov centralni živčni sistem te vrste.

F. Intelligentnost je povprečna ali celo nekoliko nadpovprečna.

Značilnosti kaznivega dejanja

A. Cilj kaznivega dejanja je smiseln, daje zadovoljitev v konkretni, takojšnji in koristni obliki.

B. Večkrat obstoji nerazumljiv prepad med delinkventnim naporom in uspehom kaznivega dejanja (npr. uboj za neznatno vsoto denarja).

C. Obstoji nesorazmerje med možnostmi za nedelinkventno življenje (ki so mnogokrat zadovoljive) in vztrajnostjo pri ponavljanju kaznivih dejanj.

D. Kaznivo dejanje je po navadi storjeno v ugodnih okoliščinah, toda večinoma je v izkoriščanju okoliščin neplastično.

E. Izvrševanje kaznivih dejanj je »tehnično« in stereotipno.

F. Kriminalna družina je sicer zaželena, vendar delinkvent do nje ne čuti posebne solidarnosti.

G. Agresivnost pri izvrševanju kaznivih dejanj lahko postopoma narašča.

H. Praviloma se delinkventno vedenje habitualizira in profesionalizira.

Kakšne dopolnitve oziroma kakšna odklonilna stališča lahko prispeva naša študija k pravkar naštetim ugotovitvam?

Pri pojasnjevanju etiologije nam študija še ne daje **neposrednih dokazov**, da je opazovana skupina povratnikov v osnovi frustrirana. V eksperiment smo sicer postavili frustracijsko situacijo, a le z največjo previdnostjo bi mogli trditi, da je eksperimentalna »frustracija« res predstavljala frustracijo v najstrožjem pomenu naše definicije. Verjetno smo z našim postopkom (s celotno atmosfero eksperimenta in s specifično grajo pri »neuspešnem« preštevanju križcev) prekoračili individualno toleranco za frustracijo le pri tistih delinkventih, ki so odklonili nadaljnji preizkus. Njihovo vedenje je bilo sicer očitno dezintegrativno, vendar nismo mogli preizkusiti njihovega stanja z vprašalnikom. V nedelinkventni populaciji, kakor tudi pri večini delinkventov, verjetno graja ni prekoračila individualne tolerance za frustracijo. Sicer pa je splošno znana težavnost v »zastrupljanju«, še celo pa v frustriranju poskusnih oseb.

Če je tehnično zelo težko (in le za ceno pritiskov s spornimi posledicami) tipično frustrirati takó eksperimentalno kot kontrolno populacijo, se pač moramo zadovoljiti s **po-**

srednimi dokazi za pravilnost postavljene hipoteze.

Obe skupini delinkventne populacije, ne glede na eksperimentalno motivacijo in frustracijo, se obnašata močno podobno, da ne rečemo enako, pri izpolnjevanju vprašalnika. Oglejmo si najprej kvantitativen vidik! Ta se še zlasti zrcali v svojem kontrastu — v kvantitativen rezultatih nedelinkventne populacije. Če graja in nagrada tipično diferencirata nedelinkvente, so delinkventi v eksperimentu zanj neobčutljivi.

Od živalskega eksperimenta Normana Maierja naprej do vseh podobnih ponovitev na različnih eksperimentalnih objektih in osebah označuje neobčutljivost za razlikovanje različnih situacij, torej **nesposobnost diskriminativnega učenja**, eno osnovnih posledic frustracije.

»Ta fiksacija v diskriminativnem učenju — pravi Maier — vztraja celo tedaj, kadar se menjajo (notranji ali zunanjí) pogoji, tako da problema, ki se postavlja v eksperimentu, ni mogoče rešiti.«²⁰

Nepravilnost krivulj pri motivirani in frustrirani skupini delinkventne populacije je drug kvalitativen dokaz za fiksiranost in neplastičnost vedenja te populacije. Niti pohvala niti graja ne moreta premakniti posameznikovih individualnih značilnosti. Neplastičnost pa je spet ena poglavitnih posledic frustracije.

Opisovanje zvez med našimi izsledki in reintegracijskim procesom v skupini povratnikov delinkventov zoper premoženje predstavlja vsekakor bolj zahtevno nalogu.

Skupine povratnikov delinkventov zoper premoženje, ki predstavlja našo delinkventno populacijo, nismo nadrobneje obdelali z drugimi diagnostičnimi sredstvi. Prav možno bi bilo, da je v njej tudi nekaj takšnih oseb, ki stalno vrše kazniva dejanja zaradi drugih dinamizmov, izvirajočih iz medsebojnega vplivanja njihove osebnosti in okolja. Vendarle pa smo našli dve poskusni osebi, ki bistveno odstopata od dobljenih rezultatov.

Lahko bi torej rekli, da je naša eksperimentalna skupina dovolj homogena tudi glede zahtevnejših osebnostnih kriterijev. Tudi ob manjši homogenosti bi ne smeli zavračati posploševanj, ker je reintegracija splošen pojav. Ker ga srečamo celo pri duševni bolezni, je toliko bolj očiten pri tistih motnjah vedenja, ki jim fenomenološko ne moremo odrekati določene »normalnosti«.

Proces reintegracije, ki je na splošno še slabo proučen, postaja nekoliko jasnejši na podlagi naše študije in nekaterih poprej zbranih raziskovalnih podatkov.

²⁰ Nav. po Osgood C. E., Method and Theory in Experimental Psychology, str. 454.

Proces je vsekakor bolj ali manj tipično človeški. Skoraj ne moremo dvomiti, da je vanj prvenstveno vključen intermediarni del med S (stimulusom) in R (reakcijo), kot ga pojmujejo nekateri ameriški psihologi, ali posredno odražanje objektivnega sveta, kot smo formulirali našo predstavo o tem dogajanju. Preprosteje povedano, v ta proces se vključuje celoten človekov razum z njegovo zavestjo vred.

Del tega procesa je seveda objektiven, nedvisen od človekove zavesti. Takšen objektiven element v reintegraciji je podaljševanje časa reagiranja. Ta element je mnogo jasnejši v »Eksperimentalnih frustracijah«, kot pa v sedanji študiji. V prejšnji raziskavi so morale delinkventne osebe (in seveda tudi nedelinkventne) svobodno formirati vsebino na evokat. V tej raziskavi pa so odgovarjale že nadano, po intenzivnostnih stopnjah strukturirano vsebino. Element podaljševanja časa pa je prisoten pri nedelinkventni populaciji, ki smo jo frustrirali (»v nedelinkventni frustriрani skupini opazimo dosledno daljše povprečne čase ocenjevanja lestvic kot pri motiviranih skupinah«).²¹ Tu ga je mogoče oceniti kot način, kako se frustrirana oseba upira dezintegraciiji. »Upiranje dezintegraciji« pa lahko z določenimi pridržki uporabimo kot opis reintegracijskega procesa ali vsaj kot eno valenco v njem. V nadalnjem razpravljanju bomo navedli podatke iz drugih študij, ki bodo dodatno osvetlili pravkar izrečeno ugotovitev.

Delinkventna skupina pa namesto podaljševanja časa (verjetno je tudi ta element v mnogih primerih prisoten, kot kaže nepravilnost krivulj, vendar je zabrisan na račun drugih elementov) izrablja črno-belo stereotipnost odgovorov, ali pa povečuje število nevtralnih, neodločnih odgovorov. Ker je večina odgovorov formalno v skladu z realnostjo, je reintegracija v tej smeri uspešna: osebi ni mogoče odrekati »normalnosti«. Toda način ocenjevanja, kot smo ga našli pri delinkventni populaciji, je:

1. stereotipen in neoriginalen, večinoma celo pretirano skladen z realnostjo;
2. rigiden: ponavljajoč se skoraj nepremjenjeno pri večini lestvic;
3. ambivalenten, pri čemer je neodločnost samo izraz objektivno obstoječe pripravljenosti, da se bo ista ocena v drugačni situaciji lahko izrazila v črno-beli obliki (Grant in Grant²¹, katerih delo bomo še navajali, označujeta to osebnostno potezo delinkventov z »lastnostjo kameleona«);

²¹ Grant J. D., Grant M. Q., Social Maturity Levels — 1962 (gradivo, uporabljeno v naši študiji, obstoji izključno le v avtoriziranem rokopisu).

4. nakazan je premik k egocentričnosti odgovorov (večje število identifikacijskih odgovorov); vrednotenje sveta pa izhaja pretežno iz »osebnostnih konstrukcij«, ki so mnogokrat tipično »eksternalizirane«, se pravi neoriginalne in vezane na popularna, večinoma površna tolmačenja, brez bogatejše čustvenosti.

K temu lahko dodamo še ugotovitev iz »Eksperimentalnih frustracij«²², da je namreč vsebina odgovorov na svobodne asociacije pri delinkventih — najsplošneje rečeno — »slabše vrste«.

Vendar je takšno vsebino in tudi večino njenih strukturnih značilnosti nemogoče oceniti kot abnormno. Spričo velike, celo pretirane skladnosti z realnostjo je reintegrirani delinkvent ocenjen kot »povprečen in normalen« (Grant in Grant). Vendar ga njegova **rigidnost**, ki smo jo prepričljivo dokazali tako v kvantitativni kot v kvalitativni analizi naše študije, tipično loči od plastičnosti normalne osebnosti. Verjetno se za rigidnostjo skrivajo še očitnejše moteni deli osebnosti. Za to trditve imamo pri moških delinkventih še pre malo dokazov. Pač pa je Skalar²³ pri skupini obsojenk povratnic na podlagi testa po Benderjevi pokazal, da obstoji velika podobnost med testnimi izdelki povratnic in ženskih bolnikov shizofrenikov. Če bi se ozrli na vzdušje, bi našli veliko podobnost med oddelki za povratnike v zaporih ali posebnih institucijah in kroničnimi oddelki v duševnih bolnišnicah.

Martin²⁴ je v proučevanju posledice sodbe prišel do podobnega zaključka: povratniki sicer obdrže neko število bolj ali manj nepomembnih zunanjih stikov, večinoma s svetom igralnic, nekaterih lokalov, prostitutk itd., vendar so v bistvu socialno izolirani, izgube stik z rodno družino, s poklicnimi prijatelji in s krogom nedelinkventnih znancev. Socialno so torej izolirani in to praviloma nedosti manj kot shizofreniki. Reintegracija seveda ni proces, ki bi bil omejen le na frustirane delinkvente. Spričo splošne človekove sposobnosti, da odraža svet v posebni (samo človeku lastni) obliki, je proces reintegracije značilen tudi za psihotike in nevrotike.

Premalo še vemo, da bi lahko govorili o tem, zakaj isti ali vsaj podoben proces vodi do tako drugačnih oblik vedenja, kot sta na primer duševna bolezen, zlasti shizofrenija,

²² Saksida S. in drugi, »Eksperimentalne frustracije«.

²³ Skalar V., nav. po Kobal M., Sodobni pogledi na povratništvo.

²⁴ Martin J. P., Sociological Consequences of Conviction and some Criminological Implications; predavanje v British Society of Criminology, London 1963.

in kriminaliteta. Če predpostavljam, se zdi, da o tem odloča med drugim različna osebnostna zgradba; pri delinkventih prevladujoča ekstravertiranost vodi — v upiranju prejšnjim in novim frustracijam — k rigidnemu oklepanju realnosti, k čvrstemu zlivanju z njeno vsebino. Shizofrenik pa se izmika novim frustracijam (kot sta to prepričljivo pokazala Hybl in Stagner)²⁵ z ustvarjanjem nove vsebine, z ustvarjanjem takšne »realnosti«, ki je razumljiva le bolniku samemu.

Struktura vsebine pa si je v obeh primerih — kljub polarno nasprotnemu vedenju — načeloma podobna. Ta podobnost je povsem jasna Rogersu²⁶, ki je poskušal opisati proces psihoterapije pri nevrotikih, pri motenih osebah in deloma pri svežih shizofrenijah.

Naj navedemo začetne značilnosti njegovih klientov: »Diferenciacija osebnega mišljenja in izkušenj je groba ali le najbolj splošna. Izkušnje ocenjujejo v najsplošnejši črno-beli obliki. Ne komunicirajo o samem sebi, marveč komunicirajo izključno le o tem, kar obstoji izven njihove osebnosti.«

Zdi se, kot da bi prepisovali drug od drugega, saj se tako skladajo zaključki naše raziskave z Rogersovimi ugotovitvami. Toda nam je Rogersova knjiga prišla v roke šele leta dne po opravljenem eksperimentu, njemu pa še bili seveda naši rezultati neznani.

Podatki o delinkventu, ki je v določenem pogledu moten, vendar bližu normale ali »pretežno normalen«, niso bili posebna redkost v kriminološki literaturi, čeprav je priznavanje te vrste delinkventov še vedno zelo omejeno.

Celo pristaši analitične smeri v psihologiji in psihiatriji, če so imeli dovolj živega stika z delinkventno populacijo, lahko prispevajo koristne opise, ki se v osnovi skladajo z našimi pogledi.

Dr. G. Williams, psihiater Adolescent Unit na Tavistock kliniki v Londonu,²⁷ je zavračal mnenje, da so delinkventi ali vsaj povratniki večinoma psihopati, torej osebe z očitnimi motnjami. Po njegovem nekateri ljudje zaradi določenih značilnosti, med drugim tudi konstitucionalnih, reagirajo agresivno na pritiske in ovire v okolju. To reagiranje inkapsulirajo v svoji osebnosti in ga bolj ali manj stereotipno uporabljajo v podobnih situacijah. Drugi deli njihove osebnosti pa so nedotaknjeni.

V anglo-ameriški kulturi se prebija v ospredje kriminoloških pogledov zlasti delo,

²⁵ Hybl A. R., Stagner R., *Frustration Tolerance in Relation to Diagnosis and Therapy*; J. Consul. Psychol., 1952.

²⁶ Rogers C., nav. delo, str. 133.

²⁷ Seminar Tavistock Clinic — London januar 1963.

ki sta ga začela zakonca J. D. Grant in M. Q. Grant, skupaj s C. Sullivanom²⁸, najprej pri delinkventih v ameriški vojski, nadaljevala pa v okviru programov za mladoletnike v Kaliforniji. Grant in Grant skušata diferencirati mladoletne delinkvente na podlagi dočkanja njihove socialne zrelosti (Social Maturity Levels). Opisala sta sedem stopenj socialne zrelosti, pri čemer naj bi se delinkventi razvrščali v stopnjah od 2 do 4. Stopnja 3 je zelo blizu našim spoznanjem o reintegriranem delinkventu, zato se bomo ob njej ustavili nekoliko nadrobneje. Za to stopnjo naj bi bila po navedenih avtorjih značilna integracija pravil, »ki vključuje zaznavo pravil, vladajočih v odnosih med osebami in predmeti, s čimer postajajo osebe osveščene, da je mogoče s temi odnosi kakorkoli že manipulirati.«

Delinkventne osebe s to osnovno karakteristiko sta Grant in Grant uvrstila med:

- ↑ 1. konformiste z nezrelo osebnostjo,
↓ 2. konformiste, zlivajoče se z določeno kulturo.

Obe skupini se lahko prekrivata in celo stapljata v eno. (Puščici označujeja možnost medsebojnega prekrivanja.)

Naši rezultati ne dovoljujejo nadrobnejših opisov, čeprav bi jih lahko logično izvajali iz ugotovljenih značilnosti. Zakonca Grant sta svoje karakteristike izolirala iz klinične dokumentacije, ki dovoljuje znatno večje število opisov, zaide pa lahko v nevarnost, da vključuje v bistveno tudi marsikaj nebitvenega. Navajamo le tiste opise njenega konformista (1 in 2), pri katerem lahko zagovarjamo neposredno zvezo med našimi rezultati in njenim opisom:

A. Način odražanja (zaznavanja sveta):

1. Zadovoljen s svojim načinom življenja: upira se spremembam.
2. Opira se na zunanje strukture. Želi natančno vedeti, kaj se pričakuje od njega. Če se kljub temu stvari menjajo, mora porabiti nekaj časa, da spet pride v tir. Lahko pokaže anksioznost, ko se sreča z novimi izkušnjami, toda ta anksioznost ne omogoča, da bi pri njem uporabljali tradicionalne terapevtične postopke. To namreč ni anksioznost o samem sebi, marveč zgolj anksioznost o tem, kako se obnašati v situaciji, za katero še nima pripravljene ustrezne formule. Anksioznost izgine takoj, ko najde tehniko, ustrezačočo situaciji.

²⁸ Sullivan C. E., Grant M. Q., Grant J. D., *The Development of Interpersonal Maturity: Application to Delinquency*, Psychiatry, 1957.

3. Sistem vrednot in kontrole (super-ego) je zunanji.

4. Nima notranjega (internalized) sistema vrednot. Zmožen je le površno izražati krivdo, zlasti če to zahtevamo ali pričakujemo.

5. Po dojemanju ga je mogče oceniti za povprečnega, normalnega.

6. Kazen ni učinkovita.

7. Sebe opisuje kot mirnega, skromnega, nezahtevnega; kot osebo, s katero je mogoče živeti. Ideal: konvencionalen, povprečen, zmeren, nečustven.

B. Njegove reakcije na zunanjosti svet:

1. Podoben kameleonom: zliva se z okolico. Zadnji med obsojenci, ki bi ga bilo občutiti v zavodu. Vzoren obsojenec: izgubljen v mnogici. Cilj: biti neopažen, predvsem od avtoritet.

2. Teži za socialno potrditvijo svojega ravnanja. Odgovori »da«, še preden se mu postavi vprašanje.

3. Stereotipen in neoriginalen. Poln »popularnih« odgovorov, konvencionalnega obnašanja in stereotipnih odgovorov.

C. Drugi ga ocenjujejo:

1. Kot normalnega.

2. Kot osebo z minimalno anksioznostjo. Kakršnekoli motnje na njegovi strani se ocenjujejo le kot posledica aktivnosti ali obnašanja, ne pa kot duševni ali čustveni simptom.

Vsekakor velja poudariti, da je delinkvent, ki smo ga označili za reintegriranega (in ki bi mu pripisali zgoraj naštete značilnosti), tudi v klasifikaciji Granta in Granta približan »normali« ozioroma zavzema intermediarno mesto med izraziteje moteno stopnjo 2 (stopnja 1 pripada duševnim bolnikom) in bolj normalno stopnjo 4. Četrta stopnja namreč vključuje pretežno motivirane delinkvente.

Podobno je našel Rogers pri svojih klientih poprej navedene osebnostne karakteristike šele potem, ko je pri njih že prišlo do določenih sprememb zaradi psihoterapevtičnega učinkovanja. Takšne ugotovitve pa se skladajo z našimi pogledi, da se namreč reintegrirani delinkvent sicer bolj ali manj približuje normali, vendar ga od tega »cilja« ostro loči po frustracijskem ozioroma po frustracijskih spremenjenih del osebnosti.

Menimo pa, da naša študija ni preprosta ponovitev ali nepomembna dopolnitev že znanih dejstev. V obsežni dokumentaciji inštituta za psihiatrijo, ki obsega okoli 2000 gesel v

zvezi s frustracijo, nismo našli nobene študije, kot je naša. Metodološko in po rezultatih stam Še najbližji naslednji študiji: A. R. Hybl and R. Stagner »Frustration Tolerance to Diagnosis and Therapy«²⁹ in Dorothy Marquart »The Pattern of Punishment and its Relation to Abnormal Fixation in Adult Human Subjects.«³⁰

V prvi študiji sta avtorja uporabila podobno metodologijo nagrade in graje pri majhnih skupinah normalnih oseb, shizofrenikov, nevrotikov, alkoholikov in psihopatov. Ugotovila sta, da se raven tolerance za frustracijo ne zniža pri prvih dveh skupinah v primerjavi z ostalimi skupinami. »Trajajoče« učinke frustracije sta skušala meriti z Rosenzweigovim frustracijskim testom (Rosenzweig — Picture Association Test), vendar brez prepričljivega rezultata.

Marquartova je opravila svoje poskuse na študentih psihologije, ki so bili postavljeni pred nerešljive naloge. Napako v reševanju je dodatno spremjal električni udarec na roke. Poskusne osebe so opravile čez sto neuspešnih poskusov in so bile izpostavljene kritični situaciji več dni. Poskus, da bi »trajajoče« učinke frustracije merila z Bernreuterjevim osebnostnim vprašalnikom (Bernreuter Personality Inventory), ni bil uspešen.

Kolikor nam je znano, pri delinkventni populaciji poskusi takšne vrste, kot so bili naši, in pravkar našteti, niso bili izvedeni.

Naša študija pomeni tedaj koristen prispevek k etiologiji in psihodinamiki nekaterih oblik delinkventnega ponašanja. Z veliko verjetnostjo lahko ugotavljamo, da je za znaten del povratnikov frustracija osnoven etiološki faktor, reintegracija pa karakterističen psihodinamičen proces, ki približuje njihovo osebnost normali, četudi so posamezni deli njihove osebnosti in del njihovega vedenja — moteni.

Ker opiramo svoje rezultate na trdnejše merilne osnove, kot pa študija zakoncev Grant, smo v svojih zaključkih bolj objektivni, kot moreta biti omenjena raziskovalca le na podlagi kliničnih intervjujev in osebnostnega vprašalnika.

Doslej sicer le rudimentarni poskusi, da bi opisane spremembe ponašanja povezali z ustreznimi spremembami v funkcioniranju možganov, odpirajo zelo široke perspektive bodočemu raziskovanju. V našem programu so fiziološka merjenja sicer obstajala, toda spričo omejenih možnosti nismo prišli preko prvih poizkusov.

Vendar ta naloga načeloma ni zapletena, ker je Pavlov že opiral klasično fiziološko po-

²⁹ Objavljeno, kot navedeno, v J. Consul. Psychol. 1952, 16 : 163—70.

³⁰ Objavljeno, kot navedeno, v J. Gen. Psychol. 1948, 39 : 107—144.

dobo dezintegriranega vedenja. Njegova opazovanja in ugotovitve pri psih so v podobni obliki našli Sargent³¹ in drugi pri do kraja zbeganih (Shell — Shocked) vojakih v ostrejših obdobjih druge svetovne vojne.

»Junija 1944 so na primer bolnišnice za prvo pomoč širom po Angliji sprejemale številne zbegane (Shell — Shocked) paciente, tako iz obalnih prednjih straž v Normandiji kot tudi iz Londona, ki je bil še vedno pod nemškim bombnim ognjem. Drugi so bili kratko in malo do konca izčrpani, kar je spremjal očiten padec teže. Nekateri so ponavljali neustrezne, zdaj regularne, zdaj spet krčevite kretanje, ki so bile še podčrtane z začasno izgubo govora ali z jecljanjem, ali pa so se izražale z eksplozivnim načinom govora. Neka skupina pacientov se je znašla v kolapsu in v različnih stopnjah stuporoznega stanja. Prav takšni akutni primeri so nas prepričali o pravilnosti ugotovitev Pavlova v njegovi knjigi »Pogojni refleksi in psihiatrija«, ki smo jo v tem času prvikrat prebirali. Primerjava med opazovanim vedenjem ljudi in onim, ki ga je Pavlov opisal pri psih pod eksperimentalnim stresom, je naravnost bodla v oči.«³²

Felinskaja³³ z moskovskega sodno-psihiatričnega inštituta je podobno primerjala akutne dezintegracije v zaporu (tako imenovane reakcije na zapor) s fiziološkim teoremom Pavlova in našla med vedenjem in fiziološkimi ugotovitvami popolno skladnost. Naše izkušnje bi samo pritrstile Sargantu in Felinskaji. Omenili smo že, da smo z izprševanjem 82 povratnikov ugotovili, da so bili mnogi v svojem življenju zelo blizu ali pa že v stanju popolne dezintegracije, kot jo za vojake iz Normandije opisuje Sargent.

Če pa v življenjski ali aktualni zgodovini povratnikov, ki smo jih proučevali, ni bilo mogoče najti popolne (seveda začasne) dezintegracije, pa lahko pri njih z veliko klinično verjetnostjo predpostavljamo delno dezintegracijo. Pavlov³⁴ je pokazal, da nekateri psi z »močnim« živčnim sistemom pod pritiski razvijejo le »posamezna žarišča patološke inertnosti in ekcitacije«. Kar sama se ponuja hipoteza, da je fiksirana in rigidna struktura ponašanja zunanji izraz takšnih fiksiranih, inertnih žarišč v možganih. Pri reintegriranem delinkventu pa nismo zaman poudarili naša opažanja o njihovi močni telesni zgradbi ozziroma o tej ustrezajočem živčnem sistemu.

³¹ Sargent W., Battle for the Mind, A Physiology of Conversion and Brain — washing.

³² Sargent W., nav. del., str. 37 in 38.

³³ Felinskaja: Dokladi Sovjetskoj delegacii na seminare itd.

³⁴ Pavlov I. P., Dvacetletniji opit, Sobranoje delo, tom III.

Prav to dejstvo odpira možnost, da se mnogi pod frustracijami le **delno** dezintegrirajo.

Seveda bo potrebno še mnogo raziskovanja, da bomo potrdili ali odklonili hipotezo, po kateri naj bi bilo stereotipno in rigidno ponavljanje kaznivih dejanj nekaterih povratnikov povezano z ustreznimi »patološkimi žarišči« v možganih, nastajajočimi v frustracijskem dogajanju, ki se stereotipno sprožijo v ustreznih okoliščinah.

Če si predstavljamo človekovo ponašanje kot nepretrgano zvezo med plastičnostjo in neplastičnostjo, potem je skupina povratnikov delinkventov zoper premoženje nekje blizu spodnjega dela te zvezе. Nedelinkventna populacija je ustrezena plastična: spričo pohvale in graje se v njej zgode določeni kvantitativni in kvalitativni premiki. Nedelinkventne osebe izrabljajo večje število intenzivnostnih stopenj v vsaki lestvici in so njihovi odgovori večinoma kontinuirano porazdeljeni. Teh povarov nismo našli pri delinkventni populaciji. Mimo eksperimentalnih poizkusov graje (frustracije) in pohvale (motivacije) se pokaže, da bi razlike med delinkventi in nedelinkventi obstajale tudi, če ne bi bilo uvodnega eksperimenta s štetjem križcev. Saj nastajajo zlasti kvalitativne razlike med delinkventno in nedelinkventno populacijo kot celotama, torej bolj ali manj neodvisno od uvodnega eksperimenta. Ta ugotovitev pa nas približa odnosom, ki obstoje izven poskusov — v resničnem življenju!

Penološka vrednost ugotovitev v eksperimentalni študiji

V naravoslovnih vedah, na primer v medicini, pomeni natančno opredeljena diagoza vodilo za terapijo. Kriminaliteta pa je v prvi vrsti družben pojav in poprej navedene biološke ter psihološke značilnosti reintegriranih delinkventov še ne bodo pripeljale do novih prijemov v ravnanju z njimi.

Naravoslovne in družbene vede se še vedno gibljejo vzporedno, čeprav se na obeh straneh nakazujejo premiki in odkloni, ki se bodo verjetno v neki časovni oddaljenosti sekali. Zato bi bilo nerealistično pričakovati, da bodo naša spoznanja takoj in bistveno vplivala na predpise kazenskega prava, čeprav moramo takšen vpliv v daljšem nadaljnjem obdobju vendarle pričakovati.

Več lahko pričakujemo na področju **tretmanu** delinkventov. Definicija tretmana seveda še zdaleč ni jasna in je često le krinka za stare nazore o kazni kot povračilu za zlo ravnanje. Realistični ljudje, ki so v kazenskih poboljševalnih zavodih odgovorni za tretman obsojencev, pa hočejo natančno vedeti, v čem

naj se novi koncept razlikuje od prejšnjih nazorov o kaznovanju. Ker jih manj zanimajo akademsko razpravljanje in meglene predstave o tem, kako naj se tretman razlikuje od gole represije, so dovzetni za nasvete biološko in psihološko usmerjenih strokovnjakov. Tudi oni so prepričani, da tretman pomeni predvsem nadaljnjo humanizacijo v izvrševanju kazenskih sankcij.

Tem ljudem torej bodo naša spoznanja — podana v primerni obliki — orisala delinkventa, zlasti še povratnika, z nekaterimi drugačnimi potezami, kot pa so bili tega vajeni doslej.

Čeprav se je poenostavljen moraliziranje o obsojencu že dalj časa umikalo bolj poglobljenemu pogledu nanj, je fasada »normalnosti« (na primer pri skupini, ki jo opisujemo v naši raziskavi) ovirala odločnejše priznanje, da so frustrirani povratniki glede pomembnega dela svoje osebnosti moteni. Spremenjenost v smislu neplastičnosti, rigidnosti itd., kot smo jo opisali poprej, predstavlja torej kritično področje vsakega tretmana z reintegriranim delinkventom (večinoma povratnikom), če je seveda tretman namenjen resocializaciji osebnosti, ne pa le prijetnejšemu izražanju o neprijetnem kaznovanju.

Omenili smo že, da na odmerjanje ostrejših sankcij zoper povratnike, kot pa so sedaj v navadi v našem in tudi v večini drugih kazenskih zakonikov, z našim spoznanjem o reintegiranem delinkventu za sedaj še ne moremo vplivati. Sploh pa menimo, da sankcije sodišč, kakorkoli so pomembne za posameznika in za družbo, ne morejo predstavljati ovire za bistvene spremembe v postopku kazenskih poboljševalnih zavodov zoper delinkcente z opisanimi osebnostnimi karakteristikami.

Realizem nam tudi tukaj narekuje, naj ne pričakujemo večjih sprememb prehitro, marveč šele kot rezultat dolgotrajnega prizadevanja treh neenakomerno močnih in različno pripravljenih činiteljev.

Prvi, najpomembnejši, najmočnejši in razmeroma zelo slabo pripravljen činitelj je osebje kazenskih poboljševalnih zavodov v celoti, od upravnikov do poslednjega paznika.

Drugi, sicer osveščen, vendar številčno šibak činitelj je kader psihologov in psihiatrov, deloma zdravnikov splošne prakse in v določenem obsegu vzgojiteljev ter socialnih delavcev. Ta kader si je nadel nalogu, da poveže v koristno sodelovanje prvi in tretji činitelj.

Tretji činitelj so namreč obsojenci sami. Ti so za sedaj še pasivni, sumnjičavi do vsekoga novega poskusa, pripravljeni razlagati določene pozitivne postopke osebja kot njegovo slabost in predvsem iskati koristi, če-

tudi še tako drobne, v še ne povsem trdni zgradbi novih postopkov in pravil.

Ko smo psihologu (ali psihiatru) dali vmesno vlogo v procesu osebje — obsojenci, smo se s tem že odrekli njegovi **neposredni vlogi** v tretmanu reintegriranih delinkventov.

Psihologovo in psihiatrovo (v naši praksi ocenjujemo obe terapevtski vlogi povezano in ne izključujoče) neposredno poseganje v tretman delinkventov je že kar dobro opredeljeno. Deležne bi ga bile osebe z očitnimi simptomi duševne bolezni, osebe s hujšimi osebnostnimi motnjami, ki jih preprosto imenujemo psihopate, in še vsi tisti obsojenci, ki kažejo situacijsko pogojene nevrotične (npr. zvišano anksioznost) ali nevrastenične simptome. V okviru kazenskih poboljševalnih zavodov se psihiater srečuje predvsem z zadnjima kategorijama. Pri osebnostno motenih je v ospredju razreševanje objektivnih konfliktov in pospeševanje (če je mogoče) biološkega dozorevanja osebnosti.

Reintegrirani delinkvent (večinoma povratnik) ni psihopat. Pravkar naštete oblike psihiatričnega zdravljenja bi bile (z veliko verjetnostjo, ker imamo še premalo podatkov) slabo uspešne ali celo brezuspešne. V različnih zahodnjevropskih zavodih smo naleteli na številne poskuse psihiatričnega zdravljenja podobnih kategorij, kot smo jo opisali v naši študiji. Poudariti moramo seveda, da psihiatrično delo v omenjenih zavodih, prav tako kot v naših, ni primerno ovrednoteno.

Poznavalci pa so kar na splošno prepričani, da ni posebno uspešno. Vendar se to delo ponavlja z ustaljeno rutino in njegovi zagovorniki iščejo novih opravičil, ki često nimajo neposredne zveze s tretmanom: na primer gojitev človeških stikov med obsojencem in osebo iz nedelinkventnega sveta.

To spoznanje v zahodnjevropskih zavodih nas še posebej sili k previdnosti, ko skušamo za naše razmere formulirati osnovno idejo o tretmanu reintegriranih delinkventov.

Dodatno in izdatno kaznovanje takšnih delinkventov gre mimo cilja. Sem in tja popravi nezaželeno ali prepovedano navado, ki ni v skladu s hišnim redom. Ob opisanih značilnostih Grantovega konformista je takšen rezultat kaznovanja povsem razumljiv. Ker pa samo fiksira motene dele osebnosti in počneče rigidnost, ne more s kaznovanjem v nobenem primeru pričakovati resnejših premikov v osebnosti takega delinkventa in v njegovi resnični resocializaciji.

Vendar se za sedaj ne moremo izogniti daljši in ostrejši kazni pri večini reintegriranih delinkventov. Ker so večidel povratniki, veljajo zanje posebni predpisi kazenskega prava. V realistični okvir predpisane kazni skušamo vgraditi **posebne ukrepe** za njihov

tretman. V tem programu bi bili zajeti predvsem naslednji postopki:

1. Okrepitev nedelinkventnih reintegracijskih tendenc:

- a) na podlagi profesionalne in socialne stabilizacije;
- b) z vključevanjem posameznika in skupin takšnih delinkventov v samoupravljanje notranjega življenja v kazenskem poboljševalnem zavodu (paviljon, trakt, bivališča na eni strani, zaposlitev in organizacija izvenzaposlitvene aktivnosti na drugi strani);
- c) s primerno organizirano postpenalno pomočjo.

2. Ustvarjanje primerne zunanje strukture za tretman,

ki vključuje dovolj širok, vendar natančno definiran hišni red, osebje, ki je očetovsko strogo, vendar razumevajoče, in splošno vzdušje, v katerem se omejitve še ne morejo šteti zgolj za poskus, da bi se obsojenca potiskalo na dno in ga ocenjevalo kot izvržek.

3. Uvedba diskusijskih skupin,

ki bi obsegale manjše število obsojencev (od 10 do 15). V teh skupinah bi obsojeni nedirektivno, v vzdušju čim popolnejše akceptance in razumevanja tistega, ki bi bil odgovoren za diskusijsko skupino (člena osebja), »proučevali sebe« na podlagi drugih in lastnih prizadovanj ter bi spreminjali vsaj nekatere dele svoje neplastične osebnosti.

Nadrobnejša razlaga pravkar naštetih točk bi prerasla v poseben penološki učbenik. Tu bi navedli le nekaj pripomemb, ki bodo bliže naši študiji. Profesionalna stabilizacija ne potrebuje mnogo pojasnil. Večini reintegriranih delinkventov ne manjka sposobnosti, toda jih uporabljam za prilagoditev na delinkventen način ponašanja. V naših razmerah skušamo doseči prilagoditev pozitivnejšim in družbeno sprejemljivim področjem: eno takšnih je poklic. Ta naj bi bil čim »višji« (kvalificirano delo). Ti delinkventi imajo dovolj težav v prilagoditvi ob manj kvalificirani zaposlitvi in ob ovirah, ki so povezane s tako zaposlitvijo, zapuščajo delo in se vračajo na utirjeno pot. Naši programi za zaposlitev v zaporih že opuščajo obrtniško in nekvalificirano delo. Naši cilji so v pridobivanju industrijskih kvalificiranih ali celo visoko kvalificiranih poklicev, ki so spričo povprečne ali celo nekoliko nad-

povprečne inteligentnosti za večino reintegriranih delinkventov načeloma dosegljivi.

V socialno stabilizacijo je potrebno vključiti takšno ustvarjanje določenih zvez z okoljem še med prestajanjem kazni, predvsem ohranjanje že obstoječih, pozitivnih adaptivnih zvez, na primer z rodno in lastno družino, z zaposlitveno enoto, z ohranjanjem bivališča. Reintegriran delinkvent namreč teži k socialni inadekvatnosti in celo k izolaciji in si — mnogokrat neosveščeno — zapira pot k pozitivnejšim prilagoditvam.

Proces samoupravljanja, ki je tako tipičen za našo družbeno skupnost, si utira pot tudi v zapore. Omenili smo že, da reintegrirani delinkvent ne želi sodelovati, da se je sposoben le prilagoditi ozkemu okviru zapora (»najmanj opazen obsojenec«, kot ga označuja Grant in Grant). Vključen v proces samoupravljanja bi nujno menjal nekatera svoja stališča in se začel že zgodaj adaptirati področjem, ki jih bo srečal v življenju izven zapora.

Postpenalna pomoč bi nujno morala vključevati poleg zaposlitve in stanovanjske pomoči še možnost za medosebne stike.

Svetovalci in ustrezeno pripravljeni socialni delavci bi lahko pomenili prva čustvena jedra za tiste, ki so izgubili večino zvez z okoljem, in dodatno človeško spodbudo za tiste, ki so nekaj zvez z okoljem vendarle ohranili.

Delovne navade osebja, kot smo jih opisali, se združno idealizirane. Marsikdo bi celo trdil, da jih ni mogoče spreminjati in oblikovati v zaželeni smeri. Vendar kažejo izkušnje, da so delovne navade osebja v kazenskih poboljševalnih zavodih močno odvisne od konkretnega okolja (domneva, da se med osebje takšnih zavodov prvenstveno selekcioniраjo prikriti agresivneži, se ni pokazala za točno!) in da jih je mogoče pozitivno oblikovati s treningom, svetovanjem in svobodno diskusijo. Emery³⁵ je prikazal v svoji študiji o zaporu v Bristolu, da je bila večina osebja sicer proti določenim olajšavam za obsojence, da pa je isto osebje čez šest mesecov te olajšave sprejelo kot koristne. Število negativnih odgovorov v anketi se je iz prvotne večine spremeno v neznatno manjšino.

Tu bi morali omeniti še fizične razmere, v katerih naj bi potekal tretman povratnikov. Na drugem mestu³⁶ smo se iz čisto razumljivih razlogov zavzemali za poseben zavod. Spričo še vedno obstoječih civilizacijskih in drugih razlik med jugoslovanskimi republikami

³⁵ Emery F. E., The Bristol Prison Experiment, The Tavistock Institute for Human Relations; Document No. 600, 1960.

³⁶ Kobal M., Sodobni pogledi na povratništvo, str. 341.

mi in zaradi velikih razdalj med zaporom in okoljem, ki bi že objektivno pospeševale izolacijo, bi zvezni zavod te vrste komaj prihajal v poštev.

Slovenija ima v novozgrajenem kazenskem paboljševalnem domu v Dobu pri Mirni zavod paviljonskega tipa. V enem izmed paviljonov bo prav gotovo mogoče izvajati dodaten program za povratnike. Poleg že naštetih značilnosti tega programa naj bi paviljon za povratnike ne služil povečani represiji (ker ta, kot smo pokazali v študiji, ni učinkovita), marveč povečani pozornosti posamezniku, ki jo pri drugih obsojencih lahko nadomeščamo s splošnimi prevzgojnimi ukrepi.

V tej pozornosti, ki naj velja posamezniku, zavzemajo posebno mesto »diskusijске skupine«. Njihov naziv je začasen in bomo ob izvajanju programa že našli kakšno bolj primerno ime. Hoteli smo se namreč izogniti nekaterim, na Zahodu uveljavljenim nazivom, kot so skupinska terapija in skupinsko svetovanje, ker ti ne izražajo prav tistega, kar imamo v mislih pri našem načrtu.

V zadnjih letih se je zlasti v Združenih državah Amerike in v Angliji, pa tudi drugod, uveljavil nov način dela³⁷ z obsojenci: ti se zbirajo v manjših skupinah (Small group) ali tudi kot celotna populacija (Community). Sodelujejo v razgovoru, ki ga organizira in vodi terapeut oziroma svetovalec, ali pa raste razgovor iz skupine same, terapeut pa zgolj dopolnjuje v napoldirektivni ali celo nedirektivni obliki (terapeut je le eden izmed enakopravnih članov skupine). Vrednost takšne oblike tretmana razlagajo različno. Ko pa smo se spoznali z vzdušjem angleških zaporov in s skupinskimi oblikami dela v njih, smo prepričani, da je obstoječa metoda skupinskega tretmana le način za izboljšanje socializacije v zaporih, za prekinitev »kraljestva tišine«, ki je še kar tipično za angleški penalni sistem.

V naših razmerah, kjer je »interna demokracija« celo v zaporih nekaj vsakdanjega in kjer jo vztrajno bogatimo s sodelovanjem obsojencev pri upravljanju, so skupinske oblike dela z vsemi obsojenci po našem mnenju nepotrebne.

Toda reintegrirani delinkvent ima nekatere karakteristike, ki smo jih že večkrat omenili in strnili v rigidnost na eni in v konformnost z zunanjimi razmerami v zaporu na druge strani. Takšen delinkvent sebe ne po-

³⁷ Pregled skupinskih metod v delu z obsojenci vsebuje sestavek Marcela Colina, *Group Psychotherapy for Offenders*, Annales internationales de criminologie, 1962, zv. II.

Fenton N., Group Counseling.

De Berker P., *Group Counseling in Prisons and Borstals*.

zna (in mnogokrat niti noče poznati). Njegovi problemi naj bi bili izven njega: če že reagira občutljivo, reagira na napake, slabosti in krivice drugih — od soobsojencev preko penitenciarnega osebja do slabosti družbenega življenja nasploh. Lastna krivda pa je zbledela ali postala nepomembna ob krivdi drugih. Nepravilno ocenjuje rodno družino, ženo, učitelja in poznejše avtoritete. Kritizira jih s splošno zanimi frazami, ki postajajo, čeprav banalno popularne, tudi njegove. Neupravičeno pričakuje, da se bodo drugi spremenili. Večkrat tudi zahteva, naj se spremene, a lastna sprememba naj bi bila nepotrebna.

Gough in Peterson³⁸ sta v svoji študiji ugotovila podobne značilnosti delinkventne populacije, kot smo jih pravkar navedli. Po njunih ugotovitvah naj bi delinkventi (pručevanje je bilo deloma izvedeno na povratnikih) izražali:

— mržnjo do družine; občutje, da so bili žrtvovani in izkoriščani v mladosti;

— občutje potrstosti in odtujitve; pomajkljivo zaupanje v sebe in druge;

— slabo uspešnost v šolanju in poklicnem življenju ter upornost v zvezi s temi področji.

Takšne in podobne posebnosti delinkventov bi bilo mogoče razjasniti v »diskusijskih skupinah«.

Opis delinkventa, ki smo ga pravkar podali, je bil že pred našo študijo znan psihologom in psihiatrom, ki delujejo v zaporih. Zato že dalj časa iščemo načine, kako bi se približali prav tem delinkventovim značilnostim. Zdi se nam, da bo prizadevanje manj uspešno, če bomo dosegli le splošne modifikacije vedenja (z okrepitevijo pozitivnih adaptacij), ne pa tudi nekaterih osnovnih transformacij osebnosti.

Ko smo pregledali psihoterapevtične možnosti v sodobni psihiatriji (tudi ob razmišljaju mnogih pomembnih avtorjev s tega področja), smo za reintegrirane delinkvente moralni zavrniti vse psihoanalitične metode. Menimo, da bi ob poskusih indoktrinacije reintegriranih delinkventov s psihoanalitičnimi nazorji (ti kot terapeutični sistem sploh niso preverjeni) povzročili v njih le odpor, s tem pa povzročili dodatno dezintegracijo in poslabšanje celotne osebnosti.

Kolikor se lahko znajdemo v oceanu zmede (Rogers³⁹), ki se imenuje psihoterapija, opisani osebnostni zgradbi reintegriranih delin-

³⁸ Gough H. G., Peterson D. R., *The Identification and Measurement of Predispositional Factors in Crime and Delinquency*, J. Consul. Psychol, 1952.

³⁹ Rogers C. H., *Psychotherapy to-day* (ciklostirano), 1961.

kventov ustreza le metoda, ki jo je izdelal in opisal C. Rogers.⁴⁰ nedirektivna, iz klienta izvirajoča in nanj osredotočena metoda.

Rogers je ob prepričljivem gradivu⁴¹ pokazal, kako v vzdružju popolnega sprejemanja in razumevanja človek postopoma odlaga svoj rigidni oklep in kako se njegov pogled iz okolja vse bolj obrača k lastni osebnosti. Opisano vzdušje v skupini omogoča posamezniku in vsem njenim članom, vključno z njenim »terapevtom« (ki je, kot bomo takoj razložili, načeloma eden izmed osebja kazenskega poboljševalnega zavoda), da proučujejo in spoznavajo samega sebe.

Rogers je opisal sedem stopenj v spremnjanju osebnosti: prehajanje iz spodnjega dela kontinuma, ki je značilen po rigidnosti, v njegov zgornji del, ki ga odlikuje plastičnost (fluency). Seveda ne pričakujemo »polne transformacije« v vsakem primeru. Omenili smo že, da reintegrirani delinkventi ne pričenljajo ravno na dnu rigidnosti; po Rogersu navedene karakteristike so značilne za drugo stopnjo v terapevtičnem dogajanju. Ni tedaj nujno, da vse osebe dosežejo njegovo sedmo stopnjo. Toda vsako spremnjanje rigidnosti v večjo plastičnost utegne biti pomembno za resnično resocializacijo osebnosti.

Če tu prekinemo opis metode, ki se nam zdi najbolj primerna, se s tem ne izogibamo nadaljnemu razpravljanju o najbolj uspešnem tretmanu reintegriranih delinkvenčov. Toda s tem bi se oddaljili od interpretacije naše študije. Zveza med njenimi ugotovitvami in tretmanom pa je vsaj nakazana.

Omenimo naj še, da bo delo v skupinah možno začeti in uspešno nadaljevati tudi z osebjem, ki ni psihološko šolano, torej z osebjem kazenskih poboljševalnih zavodov. Prav zato bi se radi izognili nazivom, kot sta terapija in svetovanje. Seveda bomo morali osnovno delo s skupinami opraviti s psihološko šolanimi kadri, ki bodo tudi vnaprej stalni svetovalci laičnega osebja, aktiviranega v »diskusijskih skupinah«.

Ovrednotenje celotnega programa, zlasti pa še uspešnosti ali neuspešnosti »diskusijskih skupin« skozi neko dobo, bo šele pokazalo, ali je bila izbrana pot pravilna.

Spričo koristnih rezultatov iz naše študije, na katere moramo opreti tretman, pa smo pogumnejši pri njegovem uveljavljanju, kot bi bili sicer, če bi izhajali zgolj iz kliničnih primerov in iz izkušenj, zbranih izven kroga delinkventov.

Experimental Analysis of Basic Personality Traits of Recidivists

by Miloš Kobal, MD. Ll B, Psychiatrist

A group of multirecidivists (who had committed crimes against property) were put into a special experimental situation in which they were rewarded or blamed after having accomplished certain psychological tests. By rewarding them, we wanted to reach a psychological effect of motivation. By blaming, we wanted to frustrate the testee, but we doubt whether we went so far beyond their level of tolerance as to provoke real frustration.

The understanding of our experiment depends on a very accurate definition of frustration. In anglo-american literature, the term »frustration« is used very variously to denote states and tensions which vary from trifling indispositions to complete break-downs of personality. In our research, we are following the definition of N. Maier who understands by frustration an insurmountable barrier for the per-

sonality to reach a goal which entails characteristic consequences. The functioning of the personality is changed because of such a barrier or tension and leads to a complete or incomplete disintegration of personality.

The experiment was carried out on 126 testees who found themselves in prisons in Slovenia in 1962 and fulfilled the following criteria:

- they were males
- they were offenders against property
- they had been convicted two or more times for offences against property
- they were aged from 20 to 50 years.

We chose a pair sample and 63 pairs were analyzed. The testees were a chance selection from a larger population of recidivists against property. The choice of those who were to be rewarded and those who were to be blamed was casual too.

At the beginning of the test, the testees were asked to count three times a series of little crosses which could not be counted correctly without crossing them out or using some mechanical aids. After each counting, one half of the

⁴⁰ Rogers C. H., The Client — Centered Therapy.

⁴¹ Rogers C. H., On Becoming a Person, poglavje: The Process of Psychotherapy, str. 132 do 167.

testees was rewarded inspite of incorrect results, and the other was severely blamed after each counting. Afterwards, every testee was presented with a questionnaire and was asked to evaluate different characteristics of the following persons and ideas:

Persons:	Ideas:
Father	Conviction
Sister	Happiness
Friend (a man)	Fear
Teacher (a female)	Assault and Battery
Enemy	Goodness
Commander	Justice
Mother	Assiduity
Policeman	
Friend (a female)	
Burglar	
Teacher (a man)	
Prostitute	

The characteristics of each of these evocates were put into 7-grade scales where we followed the principles of C. E. Osgood. The testee had to choose among three positive and three negative grades or use the neutral mark. In each questionnaire, there were 430 scales.

The time used by the testee to fill one page of the questionnaire was measured. By this, we evaluated the speed of reactions for each page, for each evocate and for each complete questionnaire. These three groups of reaction times represented the basic quantitative data and the intensity grade used in the scale enabled an exact qualitative evaluation.

A relaxation composed of two easily soluble maze-puzzles and a clinical interview, was attached to the test itself.

Results concerning the delinquent group:

The quantitative analysis of reaction times for pages, evocates, and for the whole questionnaire proves no statistically significant differences between both groups of delinquents.

We found no qualitative differences between the two groups tested by χ^2 if level 0,01 was taken into account. There were, anyway, 11 significant χ^2 on the level 0,05.

We were eager to know how a non-delinquent group would react under the same circumstances. We do admit that there are great difficulties in constituting a real non-delinquent population. We choose for our experiment 38 trainee policemen for whom it was stated with certainty that they had never been convicted and whose life histories — as far as was known to us — were satisfactory. The testees had practically no professional experiences in the police; their age varied from 23 to 39 years.

The non-delinquent population was casually chosen from a larger number of trainee policemen and it was casually divided into the rewarded and the blamed group. It was tested in the same way as were the delinquents.

Results concerning the non-delinquent group:

As to the quantitative results, the blamed non-delinquent testees show longer average reaction times if compared with the rewarded ones.

The quantitative difference between both groups becomes clearer when the dispersion of results is taken into consideration. If we select from all the analyses carried out only the summary time, the rewarded testees used for all the scales of the questionnaire as a whole, we find out the result to be as follows: $X = 29,715$ min, $SD = \pm 6,464$. In the blamed group, the same data are the following: $X = 36,047$ min, $SD = \pm 28,211$. The difference between both groups (standard deviation SD) is statistically significant ($t \pm 0,05/36/ = 4,614$).

The validity test, carried out a fortnight later, proved these differences to be in direct connection with the previous reward or blame.

As to the qualitative results, there were 21 χ^2 (on the level 0,01 and 0,05) that were found statistically significant.

The statistical comparison of the delinquent and non-delinquent population was made by non-parametric method (The Mann Whitney U Test). The quantitative comparison proved statistically significant differences of the reaction times for 6 evocates. The difference was especially emphasized for the evocate »prostitute«.

As to the qualitative comparison of both populations, there were 53 statistically significant χ^2 as we compared the rewarded and the blamed group of delinquent and non-delinquent testees. When we tried to find the qualitative differences between the delinquent and non-delinquent population as a whole we found as many as 181 statistically significant χ^2 . The evocates »friend«, »policeman«, »burglar« and »prostitute« got the largest score of significant χ^2 .

The research was carried out on a group of recidivists against property. We could, therefore, use our results only for this category and we have to admit that there exist great differences between such recidivists and first offenders, or between them and other recidivists. The experiment proves the delinquent personalities to be non-plastic and rigid; they are indifferent even to the differentiation of so different a situation as reward and blame. Both groups of delinquents behave the same in different situation if quantitative or qualitative differences are taken into account.

The behaviour of the non-delinkuent testees is formed in the experiment in a completely different way. The non-delinquent persons react to the situation plastically; in their answers, they include, with the limits of their frustration tolerance, the mechanisms of integrating reactions and mobilisation of psychic reserves. Therefore, we find significant quantitative differences between the rewarded and the blamed group of non-delinquents.

The research proves — in an indirect but still reliable form — the hypothesis that the majority of recidivists against property (and probably the majority of other recidivists too) are basically frustrated.

Frustration as defined in our definition leads to personality disintegration. A recidivist against property reintegrates quickly in the

socio-psychological process. He gains some satisfaction from his offences and, at the same time, he gets rid of his accumulated inner tension. Though reintegration gives to the majority of recidivists a mask of adaptation and normality this adjustment is only fictitious. Behind it, a personality rigidity, born of a frustrating situation, is hidden and the person does not react properly to the usual means of influencing, such as reward or blame.

The analysis gives also an account of the personal traits of a reintegrated delinquent who is mostly recidivist — usually against property.

For the treatment of such recidivists, we propose the nondirective counseling and psychotherapeutic measures, started by C. Rogers. But, so far insufficient findings are available as regards the effectiveness of such treatment.